

УДК 930.2“18/191”:[521.91:625.711.812“653”(477:292.452)]

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ШЛЯХИ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ (стан та перспективи дослідження)

Роман МИСЬКА

*Львівський інститут банківської справи УБС НБУ
пр. Шевченка, 9, Львів, 79005, Україна
e-mail: myskar@ukr.net*

Здійснено аналіз проблеми існування та розвитку шляхів доби середньовіччя в українських Карпатах. Показано як змінювалися підходи та методи вирішення означеного питання з кінця XIX ст. до початку XXI ст. Визначено пріоритетні напрямки подальших досліджень.

Дослідники кінця XIX – початку XX ст. розв’язували цю проблему на підставі слов’янських та угорських середньовічних писемних джерел. Зокрема, І. Шараневич виділив 7 шляхів через Карпати, що з’єднували Галицьку землю (в широкому розумінні) та Угорщину. М. Грушевський дещо уточнив локалізацію окремих пунктів, згаданих у джерелах, які використовували при реконструкції шляхів.

У середині XX ст. польські дослідники Т. Левицький і Ф. Купфер провели детальний аналіз опису Карпат в арабських та єврейських джерелах, а також аналіз знахідок арабських монет. Це дало змогу їм деталізувати інформацію про окремі ділянки та виділити нові відтинки шляхів.

Новий підхід у вирішенні питання локалізації шляхів в Українських Карпатах запропонував М. Рожко, який проводив багаторічні археологічні дослідження оборонних споруд регіону. Зібравши значну інформацію про наявні городища та здійснивши їх картографування, дослідник дійшов висновку, що в горах існувала потужна багаторядна система оборони, завданням якої, поряд із захистом кордону, була також охорона шляхів сполучення. Дослідник відзначив можливість детальної реконструкції шляхів, відомих із писемних джерел, за допомогою накладання їх на карту городищ регіону.

Наведений історіографічний огляд засвідчує наявність у середньовіччі розгалуженої системи шляхів в Українських Карпатах. Проте сучасний стан дослідження не дає змоги провести їх чітку локалізацію. У вирішенні цього питання найперспективнішою видається методика, яку запропонував М. Рожко. Детальне картографування синхронних археологічних пам’яток регіону та співставлення їх із відомими з писемних джерел шляхами дасть можливість здійснити чітку прив’язку до місцевості та визначити хронологію їх функціонування. Зазначимо, що при картографуванні пам’яток необхідно дотримуватися якомога детальнішого хронологічного поділу, адже один і той самий шлях в різні періоди міг відігравати

зовсім різне значення. Це було пов'язано з різними аспектами – змінами системи заселення, економічних чи політичних відносин тощо.

Головними напрямами подальших досліджень є: 1) детальна інвентаризація відомих пам'яток, здійснення їх класифікації за ступенем достовірності; 2) систематичні археологічні дослідження регіону з метою уточнення інформації про відомі пам'ятки та пошук нових об'єктів; 3) активне залучення експериментальних методів для реконструкції та перевірки отриманих результатів.

Ключові слова: шляхи, Карпати, городище, скарб.

Шляхи є важливим чинником розвитку суспільних відносин. Їх розгалуженість та стабільність забезпечували динаміку торгівельних, культурних та політичних зв'язків. Лише за умови існування розгалуженої сітки місцевих шляхів був можливий відхід від натурального виробництва та розвиток ремесел. Становлення державності також не могло відбутися без наявності мережі доріг, що давали можливість об'єднати регіон в єдину цілісність.

Карпатські гори, зокрема Бескиди, ніколи не становили значної перешкоди для пересування людей. Налагодження контактів через гори відбулося щонайменше в період мезоліту [Мацкевий, Панахид, 2010, с. 162–163; Ситник, 2010]. У наступні періоди розвитку людства ці зв'язки зростали та розвивалися, свідченням чого є знахідки імпортованих речей по різні боки Карпат, що походять з різних епох [Furmanek, 2010; Włodarczak, 2010, Крушельницька, 1999; Кобаль, 2006]. Не є винятком і середньовіччя. Через карпатські перевали проходило освоєння східними слов'янами території басейну Верхньої Тиси [Пеняк, 1980, с. 8–11; Котигорошко, 2005, с. 348; 2008, с. 316–317], рухалися мадярські племена, прямуючи до “нової батьківщини” [Прохненко, 2005, с. 373].

За підрахунками М. Рожка в Київському та Галицько-Волинському літописах продовж 150 років понад 120 разів хтось їхав в “Угри” або вертався звідти [Рожко, 1999, с. 458]. Проте з літописних свідчень не завжди можна з'ясувати, яким шляхом користувався подорожній. Історики неодноразово намагалися визначити можливі шляхи через Карпатські гори, які існували в середньовіччі. Одним з перших до цієї проблеми звернувся І. Шараневич. У своїй праці, у першому розділі “*Стариннии пути руско-угорскіи через Карпаты и руско-польскіи через Сянъ и Вислу*”, дослідник провів ґрунтовний аналіз доступних йому писемних джерел (літописні зводи, грамоти, привілеї тощо), які охоплюють період від X до XIV ст. Він скрупульозно розглянув усі повідомлення про пересування через територію Прикарпаття, доповнив їх топонімічними та фольклорними джерелами. Зокрема, описуючи втечу князя Святослава Володимировича на Закарпаття, навів народну легенду про його загибель та вказав на існування до цього часу урочища “поле Святославове” неподалік м. Сколе [Шараневич, 1869, с. 20]. У наступному розділі “*Указатель*

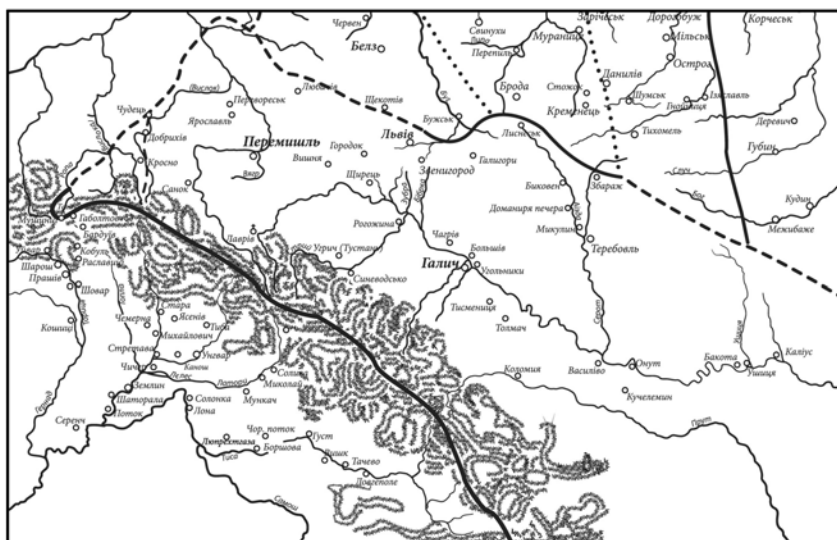

Рис. 1. Мапа “Західня Україна в XI–XIII віках” за М. Грушевським (фрагмент).

до картини краєвъ предъ и за Карпатами зъ взгляду на старину народную комуникацію” дослідник провів реконструкцію згаданих вище шляхів, яких налічив 17, у тім числі сім через Карпати, три від Галицьких та Волинських міст до Польщі та сім внутрішніх доріг. Враховуючи актуальність і на даний час цієї публікації та її малодоступність для широкого кола науковців, вважаємо за доцільне навести в цій статті вищезгаданий опис: “1) путь вздолжь Соли, проводячий зъ-надъ Ваги и Оравы (Arva) черезъ землю Сейбужскую въ направленію отъ полудня къ полноси – къ Кракову, а въ направленію отъ запада на востокъ въ Рієніну и околици Sączа старого и нового надъ Дунайцемъ и Попрадомъ (рис. 1). 2) Путь проводячий простою ленією зъ околици надъ Вислою, коло Завихвоста и Люблина къ Пешту. Той путь переходилъ черезъ Tułicz (Теличъ), Лелуховъ (здається монастир Лелесовъ) надъ Попрадомъ¹, або такожь черезъ Бардівъ, Пряшевъ, черезъ комитатъ Абу-унваръ; где головный городъ Кошици, черезъ рѣку Саіо къ городу Waizen, а оттакъ къ Пешту. 3) Путь проводячий черезъ Карпаты вздолжь Сяна, черезъ Сянокъ – а то берегами той рѣки, такожь королевскимъ путемъ названный, або отъ Перемышля вздолжь Вигора оминаючи колѣно Сяна межи Дыновомъ а Перемышлемъ. Той путь низше Ярославя переступаль Вислу, Сянь – и оттакъ провадилъ къ Люблину або и къ

¹ Пізніше, в праці “Die Hypatios-Chronik als Quellerbeitrag zur osterreichischen Geschichte” (1872), поправлено – Лелес, з монастирем премонстрантів коло Тиси [Грушевський, 1992, с. 611].

Белзу, къ Червеню, къ Володимірю, Холму, а въ горахъ Карпаскихъ провадилъ до той точки Карпатъ, где зъ противной стороны тѣхъ горъ вылиываетъ рѣчка Черока и Унгъ, – ажь до источниковъ самого Сяна и его первого доплыва зъ лѣвой стороны, Солинки. 4) путь выразно воспоминаутый провадилъ горѣ Днѣстромъ ажь до источниковъ той рѣки, оттакъ переходилъ къ пути надсянскому мѣстности Узокъ, лежачой майже на самомъ хребтѣ Карпатъ впрость источникамъ Днѣстра и Сяна. 5) путь проводячій черезъ Синоводско, а именно по-при старинный монастырь Пресв. Богородицы, vzdолжъ рѣкъ Стрыя и Опора, которая то рѣка, у Синоводска въ Стрый вливается. Якъ Стрый выплываетъ въ близости Днѣстра, такъ и его теченіе съ Днѣстромъ майже паралельно ажь понизше Синеводска тримается. Протое доплыви Днѣстра зъ правой стороны близко лежать теченію Стрыя, такъ що отъ головного пути проводячого vzdолжъ Стрыя, черезъ возвышеніе дѣлячое воды и доплывы Днѣстра отъ Стрыя, путемъ къ Тысмяницѣ, Быстрицѣ, Колодницѣ, а даже и Луквѣ переходити – а оттакъ коротшою дорогою къ берегамъ самого Днѣстра сближаться было выгодно. Такожъ запевно пріяти можна, що путь отъ головного пути Сяна vzdолжъ Стрвѣжа лучила головный путь надсянскій съ тѣмъ, который зъ горъ vzdолжъ Днѣстра ишоль. Источниками Стрыя и его головнѣйшого доплыва Опора переходилося до хребта Карпатъ, зъ котрого полудневой стороны выплывала рѣка Ляторча и куда путь на Мункачъ въ Угры провадитъ. 6) путь воспоминается тамъ, где коло Василева зъ лѣвого берега Днѣстра на правый перевозилося къ Прутови – а оттакъ Прутом або vzdолжъ рѣки Пѣстинки, головнѣйшого доплыва Прута, къ источникамъ Прута и по-при Чорну гору на полудневу сторону Карпатъ къ верховыямъ Тиссы, которымъ въ неплоднѣй въ збожѣ гористый околицы комитата Мармарошского ступалося. 7) путь провадилъ Серетомъ и его доплывами черезъ Борсукию (Борсуковъ дѣль) къ Роднѣ, мѣстечку старинному, замешкалому уже зъ – давень-давня Нѣмцями, коло которого королевскіи копальни серебра находилися. Той путь провадилъ надъ Визо – або переходячи еще въ нынѣшней Буковинѣ къ Сочавѣ, Молдавіи и Быстрицѣ, къ источникамъ тѣхъ рѣкъ и ихъ доплывовъ сближаючися, переступаль Карпаты, сходячи въ долину рѣкъ Трансильванской выжины т. е. Семигорода” [Шараневич, 1869, с. 72–73]. На жаль, дослідник не розділяв описані шляхи за значенням, адже серед них є відтинки трансконтинентальних шляхів, що єднали країни Азії із Центральною та Західною Європою [Зоценко, 2000, с. 428; Даркевич, 2005, с. 75], а також “переходи” місцевого значення.

М. Грушевський неодноразово звертався до теми середньовічних шляхів, хоча переважно в опосередкованій формі. Так в 2 томі “Історії України-Руси”, визначаючи кордон між Галичиною та Угорщиною, дослідник зазначив: “Так по руськім боці згадують ся недалеко Сянока **“ворота Угорські”** – прохід і засіки, очевидно, в теперішнім Дуклянським проході, а по угорським боці виступають

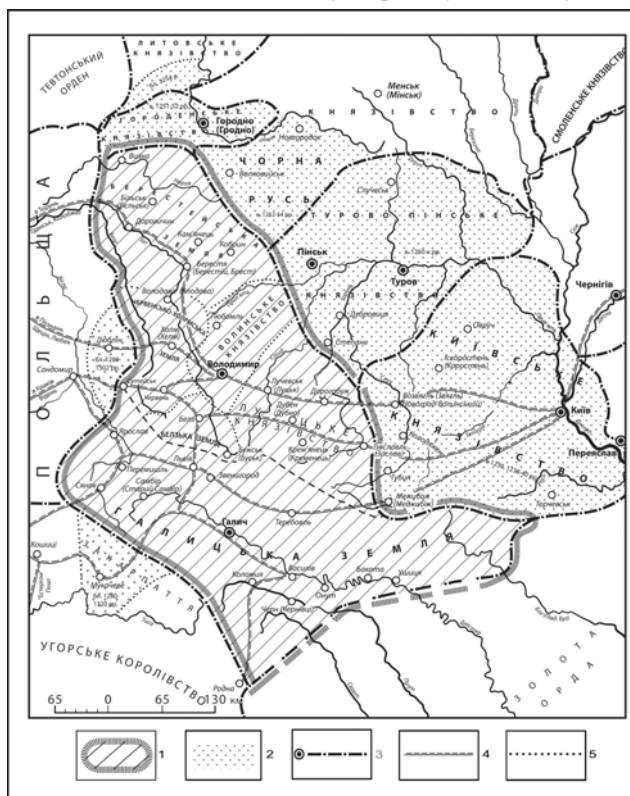

Рис. 2. Галицько-Волинське князівство у XIII ст., за І. Крип'якевичем: 1 – територія Галицько-Волинського князівства в середині XIII ст.; 2 – тимчасові володіння Галицько-Волинського князівства (з позначенням років); 3 – столиці міста і кордони князівств; 4 – головні торговельні шляхи; 5 – межі земель і удільних князівств.

верхівя Топлі”; “Над Стрием, коло стрийського проходу згадуєть ся Синеvodсько, як руське місце, а по угорським боці села: св. Миколай (теп. Чинадїсво) і Солива (Свалява) на верхній Латориці, по обох боках засіки (indaginis), і Верецька, недалеко верхнього Стрия. Тутешній прохід зветь ся “Руськими воротами” в угорських джерелах XIII в.” [Грушевський, 1992, с. 459–460]. При описі галицьких міст М. Грушевський вказував: “Сянок мав важну стратегічну позицію на угорських шляхах; здаєть ся, з них найбільш уживаний шлях був той, що вів верхівями Вислока і Вислоки на верхівя Топлі, на Телич і Бардуїв; другий ішов мабуть верхнім Дністром і Сяном”. [Грушевський, 1992, с. 463]. Ще про існування двох шляхів історик згадує при описі Галича і його околиць: “В околиці Галича занотуємо ще монастир в Синевідську, згаданий 1240 р. Він лежав на найблизшій дорозі з Галича до Угорщини, що йшла по-над

Стриєм. Друга дорога ішла на Василів через теперішню Буковину; тут згадують ся прохід “Борсуків діл”, може на верхнім Черемошу (де бачимо тепер “Руський діл”, а по другім боці проходу – Боршу), і “бانيا Родна”, очевидно – теперішній прохід Родна, з долини верхньої Бистриці в долину Самоша” [Грушевський, 1992, с. 470]. Отже, М. Грушевський виділив три основні шляхи, які єднали Галичину та Угорщину. Перший вів з Перемишля через Сянок та верхів’я Вислока і Вислоки до Дукельського перевалу (Воріт Угорських) далі через верхів’я Топлі, на Телич і Бардуїв. Окремо виділяється гілка, що пролягала від Сянока над верхнім Сяном, очевидно до Ужоцького перевалу. Найкоротший шлях з Галича на Закарпаття проходив вздовж річки Стрий через Синевидсько до Верецького перевалу (Руських воріт), далі верхів’ям Латориці попри Сваляву і Чинадієво до Мукачева. Третій шлях йшов із Галича на Василів через сучасну Буковину до перевалу “Борсуків діл”, далі – до місцевості “Бانيا Родна” в сучасній Румунії.

Порівнюючи доробок двох вищезгаданих дослідників у питанні реконструкції середньовічних шляхів в українських Карпатах, бачимо цілу низку розбіжностей. Вони полягають не лише у кількості виділених шляхів, але й у їхній локалізації. Ці розбіжності пов’язані перш за все із браком писемних джерел, які розкривають означену проблематику. Відтак наступні покоління українських істориків, які розглядали питання шляхів Галицького князівства в контексті інших проблем, таких як історико-географічні чи торгово-економічні, не вийшли за межі загального переліку доріг без належної їх локалізації [Котляр, 1998, с. 251; Головка, 2006, с. 317]. Наприклад, І. Крип’якевич, аналізуючи економічний розвиток Галицько-Волинського князівства, назвав такі шляхи через Карпати: “Із Звенигорода йшов шлях на Городок, Перемишль, Сянок через перевал Ворота на Закарпаття і в Угорщину. Через Карпати вели ще інші дороги: на Бардуїв (Бардіїв), Синевидсько, Борсуків Діл” [Крип’якевич, 1984, с. 46]. Дещо більше можемо судити про них із карти “Галицько-Волинського князівства у XIII ст.”, вміщеної в праці (рис. 2).

Польський сходознавець та нумізмат Т. Левицький приділив значну увагу вивченню опису Карпат в арабських та єврейських джерелах [Lewicki, 1959; 1962; Kupfer, Lewicki, 1956]. Зокрема, дослідник наголошував, що через Прикарпаття в середньовіччі проходило дві гілки сухопутного шляху, які єднали Західну Європу із Прикаспійськими державами. Перша гілка проходила через Прагу, Краків та Київ. Друга – через Північну Угорщину, Словаччину, Карпати та Київ [Lewicki, 1959, s. 192]. Як підтвердження таких висновків, дослідник, окрім цитування писемних джерел, вказував на знахідки скарбів та поодиноких куфічних дірхемів, котрі датують IX–XI ст. та пов’язують із арабською торгівлею. Наведений автором перелік виявлених знахідок, в 1970 р. дещо доповнений В. Крopotкіним, залишається актуальним і на сьогодні. Всього до

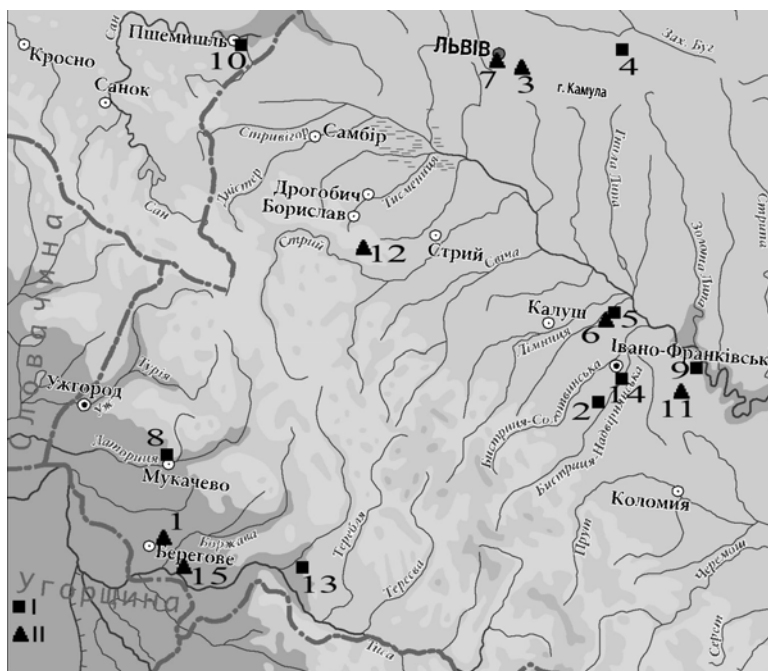

Рис. 3. Знахідки срібних арабських дірхемів: I – скарби; II – окремі монети.

1 – Берегово (Буча); 2 – Грабовець; 3 – Дзвенигород; 4 – Йосипівка; 5 – Крилос (Давній Галич); 6 – Крилос (Давній Галич); 7 – Львів; 8 – Мукачево; 9 – Нижнів; 10 – Перемишль; 11 – Тлумач; 12 – Урич (Тустань); 13 – Хуст; 14 – Чернів; 15 – Чома.

публікацій згаданих дослідників увійшли дані про п'ять скарбів на Прикарпатті (с. Крилос (Галич); с. Чернів та с. Нижнів Тлумацького району; с. Грабовець, Надвірнянського району – всі Івано-Франківська область; м. Перемишль) та два на території Українського Закарпаття (м. Мукачево; околиці м. Хуст) (рис. 3). Поодинокі знахідки срібних монети виявлені: Крилос (3 монети), околиці м. Тлумач (1 монета), Львів (3 монети), Звенигород (1 монета), Урич (Тустань) (декілька монет?), с. Буча Берегівського р-ну Закарпатської обл. (1 монета). В м. Горлице (Польща) виявлено мідну арабську монету – так званий фельс [Lewicki, 1959, s. 193; Кропоткин, 1969–1970]. Зауважимо, що в останній чверті XX – на початку XXI ст. на території Західної України виявлено та опубліковано лише скарб зі с. Йосипівка Буського району Львівської області (верхів'я Західного Бугу). Тут після оранки поля вдалося зібрати більше ста монет; за попередніми визначеннями найстаріша з монет датована 90 р. Г. = 708/709 р. н. е., наймолодша – 196 р. Г. = 811/812 р. н. е. [Гудима, 2007]. Один дірхем виявлено у третьому похованні Чомського некрополя (с. Чома Берегівського району Закарпатської області). Він був карбований при Мансурі ібн Нусі в 961–976 р. [Прохненко, 2010, с. 165]. І. Прохненко заперечує твердження про участь

дірхемів у грошовому обігу Карпатського ареалу і пов'язує їх розповсюдження в регіоні із проникненням сюди певних кочових племен (печенігів) [Прохненко, 2010]. З такою гіпотезою можна погодитися, але лише в тих випадках, коли мова йде про поодинокі знахідки монет, особливо коли вони використовувалися в якості моніст (просвердлені отвори для підвішування). Проте коли мова йде про знахідки скарбів, таких, як в Хусті чи Мукачеві [Lewicki, 1959, s. 193], – то їх неодмінно варто пов'язувати із східною торгівлею.

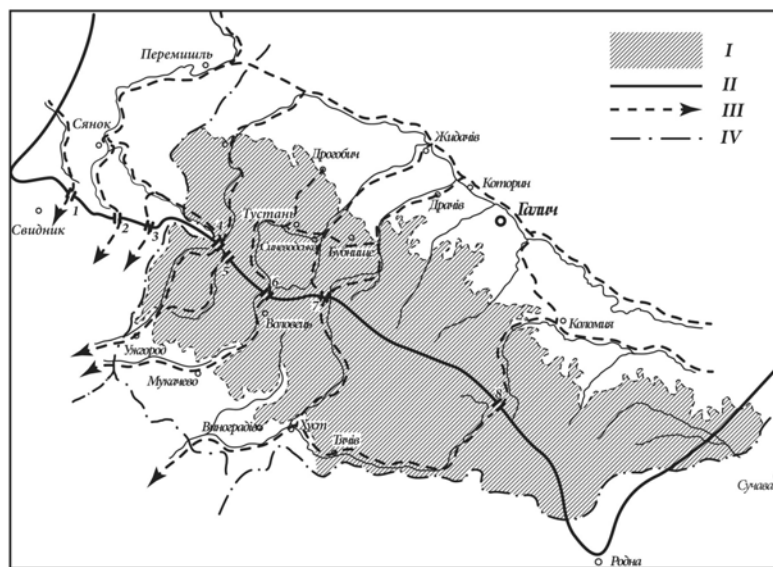

Рис. 4. Схематична карта території українських Карпат з сіткою шляхів та перевалів (за М. Рожком): I – Карпати; II – межі князівства; III – напрям шляхів; IV – сучасний державний кордон. Перевали: 1 – Дукельський; 2 – Лупківський; 3 – Солінський; 4 – Ужоцький; 5 – Руський Путь; 6 – Ворітський; 7 – Вишківський (Торунський); 8 – Яблунецький.

Відтак Т. Левицький та Ф. Купфер виділили такі торгові шляхи в Карпатському регіоні: 1) Перемишль – Сянок – верхів'я Віслока та Віслоки – Тилич – верхів'я Топлі – Бардиїв; 2) Сянок – Дукельський перевал (ворота Угорські) – долина Ондави – долина Бодрогу; 3) Сянок – Лупківський перевал – долина Лаборця (окремо дослідники виділяють шлях, що вів до Польщі вздовж північних відрогів Карпат: Сянок – Жмігруд – Бєч – Старий Сонч); 4) Галич – Калуш – Болехів – Синевидсько – долиною Опору – Верецький перевал (Ворота Руські) – долина Латориці – Свалява – Чинадієво – Мукачево; 5) Синевидсько – долина Стрия – Турка – Ужоцький перевал – долина Ужа; 6) Галич – Коломия – Снятин – Чернівці – Серет – Сучава – Баня – Молдавиця – Бистриця (в Семигородді) – Шатмар-Неметі – Хуст – Берегово. На думку дослідників,

останній шлях біля Мукачева з'єднувався із іншими дорогами та прямував в напрямку Мішкольча та до Дунаю [Kupfer, Lewicki, 1956, s. 75–82].

Новий підхід у вирішенні питання локалізації шляхів в Українських Карпатах запропонував М. Рожко, який проводив багаторічні археологічні дослідження оборонних споруд регіону [Рожко, 1996; 1999]. Зібравши значну інформацію про наявні городища та провівши їх картографування, дослідник дійшов висновку, що у горах існувала потужна багаторядна система оборони, завданням якої, поряд із захистом кордону, була також охорона шляхів сполучення. Географічна характеристика регіону (зручні для пересування річкові долини та відносно доступні гірські перевали) сприяла для розвитку транспортних зв'язків. М. Рожко зазначив можливість детальної локалізації шляхів, відомих із писемних джерел, за допомогою накладання їх на карту городищ регіону. На мапі дослідник подав вісім шляхів, які проходили з Прикарпаття до Закарпаття, п'ять з них проходили сучасною територією України (рис. 4).

Особливо детально дослідник зупинився на огляді шляху, що пролягав вздовж верхів'я Дністра до Ужоцького перевалу: Старий Самбір – Тершів – Спас – Стрілки – Ясениця Замкова – Розлуч – Ужоцький перевал. У кожному із названих населених пунктів існувало від одного до трьох оборонних об'єктів, які творили надійну систему контролю за шляхом, що проходив повз них. Існували тут також відгалуження: Стрілки – Топільниця – Тур'є – Дрогобич; Тершів – Лаврів – Волошинове – Грозьова – ? (подальший відтинок шляху не простежено, оскільки він провадив через сучасну територію Польщі) – перевал ?; Розлуч – верхів'я Стрия – перевал Руський Путь [Рожко, 1990]. Однак стосовно реконструкцій М. Рожка є певні зауваги. Попри значний обсяг проведених автором польових археологічних досліджень, до аналізу були введені пам'ятки із різним ступенем вивчення та достовірності. Так, поряд із досить добре обстеженими пам'ятками (Спас, Лаврів), використано об'єкти, відомі лише за топонімічними даними (ур. Сторожня та Вежа в с. Спас). Відсутність достовірної хронології таких пам'яток унеможлиблює їх використання в таких реконструкціях, адже вони могли бути різночасовими.

Наведений вище історіографічний огляд засвідчує наявність у середньовіччі системи шляхів в Українських Карпатах. Проте сучасний стан дослідження не дає змоги провести їх чітку локалізацію. У вирішенні цього питання найперспективнішою видається методика, яку запропонував М. Рожко. Детальне картографування синхронних археологічних пам'яток регіону та співставлення їх із відомими із писемних джерел шляхами дасть можливість здійснити точну прив'язку до місцевості та визначити їх хронологію. Варто зазначити, що при картографуванні пам'яток потрібно дотримуватися якомога детальнішого хронологічного поділу. Адже, як неодноразово зауважували

54 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2013. Випуск 17
дослідники, один і той самий шлях в різні періоди міг відігравати зовсім різне значення, що було пов'язано зі змінами системи заселення, економічних та політичних відносин тощо [Halaga, 1965, s. 9–10].

Також необхідно звернути увагу на розвиток експериментальної археології. Останні десятиліття проводяться експериментальні дослідження з проходження водних та сухопутних шляхів [Моця, 2010]. Вони дають змогу на практиці перевірити теоретичні розробки дослідників, уточнити дискусійні питання, визначити можливі темпи руху.

Виходячи із зазначеного вище, можемо конкретизувати напрями подальших досліджень: 1) детальна інвентаризація відомих пам'яток, їх класифікація за ступенем достовірності; 2) систематичні археологічні дослідження регіону з метою уточнення інформації про відомі пам'ятки та пошук нових об'єктів; 3) залучення експериментальних методів для реконструкції та перевірки отриманих результатів. Вказані напрями не є нововведенням, адже роботи по кожному з них ведуться вже здавна. Наприклад, каталогізація пам'яток проводилася впродовж усього XX ст. [Археологічні пам'ятки..., 1982; Ратич, 1957; Пеняк, 1980; Janusz, 1918; Liwoch, 2003]. Проте інформація, яку вони містять, на сьогоднішній час є застарілою. Окрім того, не проводилася класифікація пам'яток. Лише Р. Лівох провів такий поділ, виділивши три групи пам'яток: I – сумнівні; II – ймовірні; III – достовірні [Liwoch, 2003, s. 220–221]. Проте і в цій праці, на мапі городищ та в каталозі, такий розподіл відсутній.

Обстеження пам'яток проводять багато дослідників із різних наукових закладів України, але вони рідко мають системний характер та потребують розробки цілісної програми, яка б координувала та спрямовувала їх в одному руслі.

Підсумовуючи викладений матеріал зазначимо:

- питання карпатських середньовічних шляхів привертає увагу істориків уже близько півтора століття. За цей час було детально проаналізовано наявні писемні джерела, залучалися топонімічні та археологічні дані;
- сучасний стан дослідження дає змогу ствердити існування в середньовіччі системи шляхів, що проходили через карпатські перевали та з'єднували Прикарпаття із Закарпаттям;
- виділяються шляхи, що мали стратегічне міжнародне значення (відтинки трансконтинентального шляху з Азії до Західної Європи) та місцеві (служували для комунікації населення прилеглих районів);
- для захисту шляхів, із розвитком державності, формується система оборонних споруд, яка забезпечувала безпечний рух подорожуючих та запобігала несподіваним нападам ворога;

- на сучасному етапі досліджень неможливо здійснити детальну локалізацію шляхів та визначити їх хронологічну приналежність. Для вирішення цього питання потрібно розробити та втілити відповідну програму археологічного вивчення регіону. Вона мала б скоординувати зусилля наукових установ карпатського регіону, та дала б змогу розв'язати цілу низку питань, пов'язаних із заселенням та етнічним розвитком населення Карпат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – К., 1982. – 268 с.
2. Гудима Ю. Про нову групу монет з Йосипівського скарбу // Вісник Інституту археології ЛНУ імені І. Франка. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 164–175.
3. Головка О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи. – К., 2006. – 575 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. в 11 т., 12 кн. – К., 1992. – Т. 2. XI–XIII вік. – 633 с.
5. Даркевич В. П. Аргонавты средневековья. – М., 2005. – 256 с.
6. Зоценко В. Н. Торгівля // Давня історія України : в 3 т. – К., 2000. – Т. 3. – С. 425–443.
7. Кобаль Й. Бронзові казани у верхів'ї Дністра // МДАПВ.– 2006. – Вип. 10. – С. 92–99.
8. Котигорошко В. Населення Верхнього Потисся в VI–IX ст. // АДЛУ. – 2005. – Вип. 8. – С. 346–371.
9. Котигорошко В. Верхнє Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – X сторіччя н.е. – Ужгород, 2008. – 411 с.
10. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. – К., 1998. – 336 с.
11. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984. – 174 с.
12. Кропоткін В. В. Находки куфических монет в Прикарпатье (СССР) // ААС. – 1969–1970. – Т. 11. – Fasc. 2. – S. 227–230.
13. Крушельницька Л. І. Етнокультурний розвиток населення східнокарпатського регіону в добу середньої і пізньої бронзи // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. – Львів, 1999. – Т. 1. Археологія та антропологія. – С. 124–144.
14. Мацкевий Л., Панахид Г. Транскарпатські культурно-історичні контакти у добу мезоліту на заході України // Transkarpackie kontakty kulturowe w erose kamienia, brązu i wczesnej erose zelaza. – Krosno, 2010. – S. 139–175.
15. Моця О. П. Шляхи часів Київської Русі: темпи руху “на путехъ” // Археологія. – 2010. – № 2. – С. 30–41.
16. Пеняк С. І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI–XII ст. – К., 1980. – 180 с.

17. Прохненко І. А. Давні угри у Верхньому Потиссі // АДЛІУ. – 2005. – Вип. 8. – С. 372–387.
18. Прохненко І. А. Арабские дирхемы в контексте племенной атрибуции кочевнических древностей Карпатского ареала X в. н. э. // Карпатика. Старожитності Карпатського ареалу. – Ужгород, 2010. – Вип. 39. – С. 163–171.
19. Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей України. – К., 1957. – 84 с.
20. Рожко М. Ф. Карпатські шляхи та їх оборона // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 86–97.
21. Рожко М. Ф. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – К., 1996. – 240 с.
22. Рожко М. Ф. Міста, дерев'яне будівництво, наскельні та оборонні споруди Карпат IX–XIV ст. // Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. – Львів, 1999. – Т. 1. Археологія та антропологія. – С. 361–460.
23. Ситник О. Середній палеоліт Прикарпаття і Закарпаття: порівняльний аналіз // Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza. – Krosno, 2010. – S. 61–96.
24. Шараневич И. Изслѣдование на поли Отчественной географіи и исторіи. – Львовъ, 1869. – 94 с.
25. Furmanek M. Wczesnorolnicze społeczności dorzecza górnej i środkowej Odry i ich związki kulturowe z obszarami zakarpaccimi (ok. 5500/5300 – 4600/4500 BC) // Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza. – Krosno, 2010. – S. 177–203.
26. Halaga O. Porta Polonie w kwestii szlaków Karpatskich we wczesnym średniowieczu // AAC. – 1965. – Т. 7. – Fasc. 1–2. – S. 5–33.
27. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej. – Lwów, 1918. – 310 s.
28. Kupfer F., Lewicki T. Źródła hebrajskie do dziejów słowian i niektórych innych ludów środkowej s wschodniej Ewropy. – Wrocław-Warszawa, 1956. – 321 s.
29. Lewicki T. Karpaty w opisach geografów arabskich i perskich IX–XI w. // AAC. – 1959. – Т. 1. – Fasc. 2. – S. 191–201.
30. Lewicki T. Małopolska w świetle wczesnośredniowiecznych źródeł arabskich // AAC. – 1962. – Т. 4. – Fasc. 1–2. – S. 299–309.
31. Liwoch R. Stan badań nad grodziskami wczesnośredniowiecznymi i z początków późnego średniowiecza na zachodniej Ukrainie (obwody: iwano-frankowski, lwowski i tarnopolski) // MSROA. – 2003. – Т. 24. – S. 213–297.
32. Włodarczyk P. Uwagi o kontaktach transkarpackich w perspektywie genezy kultury ceramiki sznurowej // Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza. – Krosno, 2010. – S. 205–223.

Стаття: надійшла до редакції 25.10.2013
прийнята до друку 10.11.2013

**MEDIEVAL ROUTES IN UKRAINIAN CARPATHIANS
(status and perspectives of research)**

Roman MYSKA

*Lviv Institute of Banking UB NBU
9, Shevchenko Ave., Lviv, 79005, Ukraine
e-mail: myskar@ukr.net*

Historiographical analysis of existence and development of roadways in medieval period in the Ukrainian Carpathians is carried out at the article. Changes at approaches and techniques of solving of this issue during the period from ending of XIX century till beginning of XXI century are shown. Priority directions for further research are determined.

At the ending of XIX – beginning of XX century historians solved this problem at the base of the Slavic and Hungarian medieval written sources. I. Sharanevych, for example, distinguished seven routes through the Carpathian Mountains, which joined Galician land (at the broadest sense) with Hungary. M. Hrushevs'kyi clarified localization of some places, which were mentioned at the written sources and used during reconstruction of the routes.

In the middle of XX century scientific works, written by Polish scholars T. Lewicki and F. Kupfer where published. They contain a detailed analysis of description of the Carpathians at the Arabian and Jewish written sources, and analysis of findings of Arabian coins. It allowed them to refine the information about some areas and to distinguish new segments of the routes.

A new approach for solving of the issue of localization of the routes in the Ukrainian Carpathians was offered by M. Rozhko, who carried out archaeological research of defensive structures in this region during many years. A lot of information about existing hill-forts was collected and their cartography was made. On this base, the scholar concluded that powerful defense system with a number of levels, existed in the mountains. Its tasks were protection of the border and also protection of communications. The researcher shows the possibility of detailed localization of routes, known from written sources, by imposing them on the map of hill-forts of the region.

Historiographical review, presented above, shows a possibility of existence of system of routes in Ukrainian Carpathians during middle Ages. However, the current state of research does not allow us to clear localization. In resolving of this question, the most promising method, probably, was proposed by M. Rozhko. Detailed mapping of synchronous archaeological sites and comparing them with routes, known from written sources, will allow us to determine their geographical and chronological position more precisely. It should be noted that during mapping of sites their chronological division must be as detailed as possible. The scientists noticed repeatedly that the same route in different periods can have a completely different value. It can be related to different aspects: the system of settlement, economic, political relations, etc...

Basing on the written above, we can specify directions for further research: 1) a detailed inventory of known sites, making of their classification according to degree of confidence; 2) conducting of systematic archaeological survey of the region to update information about

known sites and search for new objects; 3) using of experimental methods for reconstruct and verifying of the results.

Key words: routes, Carpathians, hillfort, treasures.

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ПУТИ В УКРАИНСКИХ КАРПАТАХ (состояние и перспективы исследования)

Роман МЫСЬКА

Львовский институт банковского дела УБД НБУ

пр. Шевченко, 9, Львов, 79005, Украина

e-mail: myskar@ukr.net

Проведен историографический анализ существования и развития путей в средневековье в Украинских Карпатах. Показано, как менялись подходы и методы решения указанного вопроса с конца XIX в. до начала XXI в. Определены приоритетные направления дальнейших исследований.

Историки конца XIX – начала XX в. решали эту проблему на основании славянских и венгерских средневековых письменных источников. В частности И. Шараневич выделил 7 путей через Карпаты, соединявших Галицкую землю (в широком смысле) и Венгрию. М. Грушевский несколько уточнил локализацию отдельных пунктов, которые упоминались в источниках и использовались при реконструкции путей.

В середине XX в. польские исследователи Т. Левицкий и Ф. Купфер провели детальный анализ описания Карпат в арабских и еврейских источниках, а также анализ находок арабских монет. Это позволило им детализировать информацию об отдельных участках и выделить новые отрезки путей.

Новый подход в решении вопроса локализации путей в Украинских Карпатах предложил М. Рожко, который проводил многолетние археологические исследования оборонительных сооружений региона. Собрал значительную информацию о городищах и проведя их картографирование, исследователь пришел к выводу, что в горах существовала мощная многоярусная система обороны, задачей которой, наряду с защитой границы, была также охрана путей сообщения. Исследователь отметил возможность детальной локализации путей, известных из письменных источников, путем наложения их на карту городищ региона.

Приведенный выше историографический обзор свидетельствует о наличии в средневековье системы путей в Украинских Карпатах. Однако современное состояние исследования не позволяет провести их четкую локализацию. В решении этого вопроса перспективной представляется методика, предложенная М. Рожко. Детальное картографирование синхронных археологических памятников региона и сопоставление их с известными из письменных источников путями позволит осуществить четкую привязку к местности и определить хронологию их существования. Следует отметить, что при картографировании памятников нужно соблюдать точность хронологического

деления, ведь один и тот же путь в разные периоды мог играть совершенно разное значение. Это было связано с изменениями системы заселения, экономических и политических отношений и тому подобное.

Исходя из вышеизложенного, конкретизируем направления дальнейших исследований: 1) детальная инвентаризация городищ, их классификация по степени достоверности; 2) систематические археологические исследования региона с целью уточнения информации о известных памятниках и поиск новых объектов; 3) привлечение экспериментальных методов для реконструкции и проверки полученных результатов.

Ключевые слова: пути, Карпаты, городище, клад.